

УДК 378.035:172.15

О.П. Жаровська, Вінниця, Україна / O. Zharovska, Vinnytsia, Ukraine
e-mail: mova_m@mail.ru**СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ У СИСТЕМІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ**

Анотація. У статті висвітлено змістові та сутнісні складові національної самосвідомості у системі патріотичного виховання студентів педагогічного університету. Розкрито основні визначальні характеристики національної самосвідомості у навчанні та вихованні студентів, зауважується, що національна самосвідомість – сукупність поглядів, знань, оцінок, ідеалів, які відображають специфічний зміст, рівень і особливості уявлень членів національно-етнічної спільноти про минуле, сучасне і майбутнє свого розвитку, про місце й призначення серед інших спільнот, а також характер взаємовідносин з ними. Закцентовано на тому, що патріотичне виховання базується на національній самосвідомості, в якій загальнолюдське проявляється в неповторному бутті нації.

Виокремлено основні принципи організації патріотичного виховання в роботі педагогічного університету – демократизація і гуманізація виховного процесу педагогічного університету, дотримання педагогічної етики, поваги до гідності людини; підготовка педагогічних кадрів високого професійного та духовного рівня, виховання студентів на основі визнання пріоритетності загальнолюдських цінностей; визнання свободи мислення, права студентів на власну думку, політичні та життєві позиції; визнання пріоритету самовиховання студентів, організацію їх індивідуальної діяльності, спрямованої на розвиток власного потенціалу; організацію студентського самоврядування, роботи студентських громадських об'єднань; спрямованість виховної роботи на професійно орієнтовану діяльність студента.

Ключові слова: національна самосвідомість, свідомість, патріотизм, патріотичне виховання, громадянське виховання, національне виховання.

Contemporary approaches to national identity understanding of pedagogical universities' students in the system of patriotic education

Annotation. The contents and essences' components of national consciousness in the system of patriotic education of students in the Pedagogical University are theoretically proved in this article. The basic defining characteristics of national consciousness in the educational process of students are characterized. The thesis that patriotic education is based on the national consciousness and manifests itself in a unique universal being of the nation is stressed in the article. National identity is a certain set of beliefs, knowledge, assessments and ideals that reflect the specific content, level and peculiarities of the notions which the members of the ethnic communities have about their past, present and future development; about the place and purpose among other communities, and the nature of the relationship with them. Since national identity is an integral part of its people and its spirit, so much of the research highlights the role of teachers in the process of creation of human values, indicated that the educational work of the pedagogical university should be based on guiding students into practice, young people should take into consideration the most acute social problems that will strengthen legal philosophy among youth, national-patriotic, artistic and aesthetic education, promotion of healthy lifestyles, growth of spirituality and culture of the students.

The basic principles of organizing the patriotic education in the Pedagogical University such as democratization and humanization of the educational process in Pedagogical University, following the pedagogical ethics, respect for human dignity; training the pedagogical staff with high professional and moral levels, educating students on the basis of the priority of human values recognition, freedom of thought recognition; students' rights for having their own opinion, political and life position; the recognition of students' self-education priority, organizing the students' self-manegement to develop their own potential; students' government organizations, the work of students' associations; focus on educational work professionally oriented students' activities are determined in the article.

Key words: national consciousness, patriotism, patriotic education, civic education, national education.

Постановка проблеми. Питання патріотизму займає особливе місце в суспільному житті сучасної України. Враховуючи те, що патріотизм завжди посідав важливе місце в системі цінностей української держави, варто звернути особливу увагу на місце патріотизму в системі цінностей сучасної молоді, а особливо у студентів педагогічних університетів, які з часом формуватимуть пріоритети у підростаючого покоління.

Протягом тривалого часу формувалась соціокультурна система України, в якій важливе місце відводилось патріотизму. Окрім того, останнім часом патріотизм перетворився на предмет політологічних спекуляцій та політичної боротьби. Ось чому сьогодні, як ніколи, необхідні висока патріотична

самосвідомість і міцна громадянська позиція кожного члена українського суспільства, консолідація навколо ідеї незалежності.

Вагомий внесок у справу формування національної самосвідомості має зробити педагогічна наука, яка, з одного боку, завжди була і є провідником суспільства в галузі освіти і виховання, а з іншого – формує педагогічні кадри, які мають забезпечити докорінне оновлення сучасної школи на засадах широкого використання національних цінностей, традицій, звичаїв, національної педагогічної спадщини.

«Концепція національного виховання» визначила головною метою школи передачу молодому поколінню «соціального досвіду, багатства

духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі формування особистісних рис громадянина України», серед яких найважливішими є національна самосвідомість, розвинена духовність, моральна, художньо-естетична, правова, трудова, фізична, екологічна культура, розвиток індивідуальних здібностей і таланту. Найважливішою громадською рисою особистості є сформованість національної самосвідомості, любові до рідної землі, свого народу, готовність до праці в ім'я України.

Національне виховання – це система поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, створена впродовж віків українським народом і покликана формувати світоглядні позиції та ціннісні орієнтири молоді, яка реалізується через комплекс відповідних заходів. Відповіддю на виклики сучасного світу має стати національне виховання студентської молоді, котра формуватиме ядро української інтелігенції на основі національної ідеї.

Національна ідея об'єднує й консолідує суспільство, сприяє виробленню активної життєвої позиції молоді людини, становленню її як особистості. Національний характер виховання полягає у формуванні людини як громадянина України незалежно від її етнічного та соціального походження, віросповідання та передбачає створення спільноти самодостатніх людей, які об'єднані національною ідеєю та оберігають свої цінності й свободи.

Глобальний простір, у який інтегрується наша студентська молодь, передбачає засвоєння надбань культури різних народів. Тому постає потреба в здатності студентської молоді до входження у світовий соціокультурний простір – за умови збереження української національної ідентичності [6].

Отож, проблема формування національної самосвідомості є актуальною, а іноді навіть болюче актуальною і залишається однією з найважливіших проблем в суспільстві поки існує держава чи йде процес державного формування.

Мета нашої роботи – теоретичне обґрунтування змісту та сутності формування національної самосвідомості у системі патріотичного виховання студентів педагогічного університету.

Аналіз попередніх досліджень. Фундаментальні проблеми українського національного характеру, світогляду та шляхів формування її у підростаючого покоління успішно досліджували М. Костомаров, Т. Шевченко, М. Грушевський, В. Антонович, П. Чубинський, С. Єфремов, Д. Чижевський, Е. Сікорський, В. Янів, Я. Ярема. Національною самосвідомістю цікавились також прогресивні педагоги, які розуміли роль національної самосвідомості у навчанні та вихованні підростаючого покоління і наголошували на тому, що виховання дітей засобами національної педагогіки є

найефективнішим (Я. Каменський, К. Ушинський, С. Русова, Б. Грінченко, Г. Ващенко).

Проте до середини ХХ століття ніхто не брався за докладне вивчення національної самосвідомості як явища історико-психологічного, не визначав її структури, особливостей утворення тощо. Завдяки суспільно-політичним змінам в П половині 80-х – 90-х р. в українській педагогічній літературі починають з'являтися праці, в яких проблема національної самосвідомості постає в новому плані відродження української духовності.

Психологічні чинники формування національної самосвідомості вивчали А. Березін, О. Ковальчук, Г. Шалда, О. Вишневський, взаємозв'язок між українською ментальністю і національною самосвідомістю досліджували В. Гонський, Ю. Бондаренко та А. Бондаренко, А. Ходанич. У 1998 році вийшла праця, рекомендована Міністерством освіти України як програма спецкурсу і навчальний посібник «Теоретичні засади виховання національної самосвідомості» під редакцією Д. Тхоржевського. Заслугують на увагу праці Л. Вовк «Духовне відродження нації», Н. Гупан «Педагогічна громадськість у боротьбі за піднесення національної свідомості», В. Постолатій «Боротьба за національну школу в Україні» (1917-1920 рр.), де розкриваються проблеми і шляхи відродження нації.

Виклад основного матеріалу. Пізнання здобутків рідного народу – це основа духовності людини. Проте його не можна розглядати як єдину достатню умову становлення духовності, оскільки це може породити національну самозамкненість, спричинити деформацію уявлень про місце і роль народу в системі світової культури. Звідси недалеко або до шовінізму, або до національної соромливості несумісних з цінностями істинної духовності. Тому національне виховання ставить за мету формування духовно багаті особистості на основі гармонійного пізнання й осмислення національної, культурної спадщини та здобутків інших народів, залучення молоді до загальнолюдських ідеалів, які становлять скарбницю світової культури.

Вірність Україні є невід'ємною ознакою національне свідомого громадянина. Формування патріотичних почуттів означає вироблення прагнення до трудового подвигу в ім'я процвітання своєї держави, прагнення бачити її незалежною. У зміцненні патріотичних почуттів велику роль відіграє героїко-патріотичне виховання, покликане формувати бойовий, морально-психологічний дух, спонукати до фізичного вдосконалення громадянина-патріота, виробляти глибоке розуміння громадянського обов'язку, готовність у будь-який час стати на захист Батьківщини [4, с. 55].

Національна самосвідомість – сукупність поглядів, знань, оцінок, ідеалів, які відображають специфічний зміст, рівень і особливості уявлень

членів національно-етнічної спільноти про минуле, сучасне і майбутнє свого розвитку, про місце й призначення серед інших спільнот, а також характер взаємовідносин з ними. Національна самосвідомість є основою, ядром національної свідомості, її активним началом, вона характеризує національну свідомість в актуальній даності суб'єкта, який є її носієм. На відміну від національної свідомості, яка є синтезуючою формою уявлень національно-етнічної групи, національна самосвідомість виступає індивідуалізованою формою, що відображає перш за все ступінь засвоєння елементів загальнонаціональної свідомості окремими представниками національно-етнічної спільноти.

Національна свідомість водночас передбачає розвиток особливого роду самопочуттів, включаючи такі національні почуття, як почуття причетності до долі свого народу і своєї країни, любові до національної Батьківщини, свого народу, національної культури і мови, почуття національної гордості і національного незадоволення, готовності і волі до здійснення національної мети [5, с. 219].

Національна самосвідомість є оцінкою людини (нації) себе як носія національних цінностей, що склались у процесі історичного розвитку спільноти, її самореалізації як суб'єкта соціальної дійсності, що прагне ствердити себе, знайти належне місце серед інших національних спільнот і зробити гідний внесок у розвиток цивілізації, людства [3, с. 29].

Самосвідомість – усвідомлення себе як автора і творця власних дій, суб'єкта життєтворчості з неповторними фізичними і духовними якостями, потребами й здібностями, носія інтелекту, почуттів і волі, виразника національної, професійної і групової належності в системі суспільних відносин [2, с. 802].

Національна самосвідомість – цілісна система психологічних установок, що визначають уявлення, погляди, самооцінки і дії особистості в трьох основних площинах: етнічної самоідентифікації, внутрішньо етнічних взаємин і спілкування, міжетнічних взаємин і міжетнічного спілкування (Ф. Харісов).

Прояви національної самосвідомості можуть бути різними. Дуже важливим серед них є судження, які відбивають глибину обізнаності з проблемою. Рівень національної самосвідомості людини вважається більш високим, чим глибше вона розібралася у сутності вказаного суспільного явища, що засвідчується її судженнями. Слід підкреслити, що національна свідомість, як духовна цінність нації, органічно пов'язана з усіма проявами духовності людини і проникає в усі сфери життєдіяльності особистості-громадянина.

Зауважимо, що проблема національного виховання для молодшої української держави є хоч і нагальною, та, на жаль, найменш розробленою у концептуальному та в прикладному відношеннях, особливо це стосується таких її аспектів, як виховання у підростаючого покоління національної свідомості та

самосвідомості. Незважаючи на те, що у колишньому Радянському Союзі проводилось чимало досліджень (у тому числі психологічних) проблеми самосвідомості, серед них не було таких, у яких предметом, об'єктом вивчення самосвідомості виступала б самосвідомість національна [4, с. 6].

Як свідчить історія, процес виникнення етносів, національних спільнот, націй, постійний розвиток їх є закономірним і нездоланим явищем. Його неможливо зупинити чи заборонити. Завдання полягає у тому, щоб сприяти його цивілізованому розгортанню, аби уникнути небажаних відхилень. Саме понівечення національної свідомості й самосвідомості певної, на жаль, значної, частини наших співвітчизників породжує різноманітні проблеми, які у цивілізованих, демократичних країнах світу вже давно отримали своє позитивне вирішення [3, с. 29].

Завданнями національного виховання студентської молоді є:

- формування національної свідомості, гідності громадянина, виховання поваги й любові до рідної землі й українських традицій;
- підготовка свідомої інтелігенції України, збереження інтелектуального генофонду нації;
- вироблення чіткої громадянської позиції, прищеплення молодим людям віри у верховенство закону, який є єдиною гарантією свободи;
- підняття престижу української мови в академічному середовищі, забезпечення і розвитку українськомовного освітнього простору;
- формування у суспільній свідомості переваг здорового способу життя, культу соціально активної, фізично здорової та духовно багатой особистості;
- створення необхідних умов для ефективного розвитку студентського самоврядування, виявлення його потенційних лідерів та організаторів;
- забезпечення високого рівня професійності та вихованості молодшої людини, сприяння розвитку індивідуальних здібностей, таланту та самореалізації;
- плекання поваги до своєї alma mater, дотримання і розвиток демократичних та академічних традицій вищого навчального закладу [6].

Як цілісний процес формування особистості, патріотичне виховання в педагогічному університеті має здійснюватися за допомогою різноманітних методів, як загальних, які використовуються в усіх напрямках виховання, так і часткових, застосування яких практикується переважно в одному із напрямків – правовому, економічному, естетичному тощо. Виховуючи майбутніх педагогів – патріотів своєї держави – використовуються: метод формування свідомості (бесіда, лекція, диспут) – методи формування суспільної поведінки (педагогічна вимога, громадська думка, доручення), методи стимулювання діяльності й поведінки (змагання,

заохочення, покарання), методи контролю й аналізу ефективності виховання (педагогічне спостереження, бесіда, опитування, аналіз результатів діяльності), як під час навчального процесу так і у вільний від навчання час.

Основними принципами організації патріотичного виховання в роботі педагогічного університету вважати: демократизацію і гуманізацію виховного процесу педагогічного університету, дотримання педагогічної етики, поваги до гідності людини; підготовку педагогічних кадрів високого професійного та духовного рівня, виховання студентів на основі визнання пріоритетності загальнолюдських цінностей як головної методологічної передумови, органічного поєднання виховного процесу з освоєнням світових та національних цінностей історії; визнання свободи мислення, права студентів на власну думку, політичні та життєві позиції; визнання пріоритету самовиховання студентів, організацію їх індивідуальної діяльності, спрямованої на розвиток власного потенціалу; організацію студентського самоврядування, роботи студентських громадських об'єднань згідно з положенням про роботу відповідних організацій, що передбачає гнучкі форми взаємодії між дирекцією-деканатом, кафедрою, наставником і студентськими групами; спрямованість виховної роботи на професійно орієнтовану діяльність студента; системність в організації виховної роботи зі студентами, яка передбачає: визначення відповідно до мети і змісту виховної роботи таких форм, якими повинні оволодіти майбутні вчителі (програма-мінімум) у процесі навчання та діяльності в університеті, на факультеті, в групі; призначення виконавців, які здійснюють виховну діяльність у ВНЗ (кафедри, секції, дирекції-деканати, громадські організації, студентська група тощо) та визначення їх функцій; безпосередню діяльність студентів, спрямовану на виховання особистості вчителя; організацію вивчення результативності виховної роботи, врахування рівня студентів, підготовленості до виховної роботи в школі; організаційну роботу закладу з реалізації виховної роботи.

Література:

1. Гаєвий Л. Не втратити молодь / Л.Гаєвий // Просвіта. – 1996. – 26 жовтня, – С. 3.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремень.– К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Мартинюк І. Національне виховання як основа розвитку активної особистості // Урок української. – 2001. – № 7. – С. 29–33.
4. Погрібний Д. Ще раз про національне виховання // Освіта. – 27 вересня. – 4 жовтня (№ 42–43). – С. 6–7.
5. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. – К. : Генеза, 1997. – 400 с.
6. Про затвердження Концепції національного виховання студентської молоді Електронний ресурс [Режим доступу] <http://www.zakon-i-normativ.info/index.php/component/lica/?base=1&href=0&id=899535&menu=1&view=text>

Організація виховного процесу в структурних підрозділах університету потребує постійного вдосконалення, пошуку і приведення в дію нових форм впливу на студентів, відпрацювання нових методик. Разом з тим, потрібно активізувати традиційні види діяльності, збереження досягнень минулого. Виховання повинно носити творчий характер, орієнтуючись на проблеми пов'язані із специфікою структурного навчального підрозділу. Випускники університету мають бути не просто хорошими фахівцями, а людьми творчими, духовно багатими із демократичним і демократичним світобаченням, здатними примножити історичні надбання українського народу і його вклад в розвиток світової цивілізації. Педагогічний університет повинен стати для майбутніх педагогів школою саморозвитку, самоуправління, самодисципліни, свідомої відповідальності викладачів і студентів перед українською нацією у своїй творчій співпраці на благо України.

Висновки. Національна самосвідомість – невід'ємна частка свого народу, його духу; поява її зародків – тривалий, багаторівневий і нерівномірний історичний процес. Майбутні педагоги у своїй подальшій діяльності мають звернути особливу увагу на формування у дітей загальнолюдських цінностей і тих рис, які відповідають духовності та звичаям українського народу.

Процес розбудови нашої держави ставить на порядок денний перед вищими навчальними закладами важливе й невідкладне завдання – не тільки підготовку фахівця, але й виховання справжнього громадянина – патріота рідної землі. Виховна робота педагогічного університету має базуватися на спрямуванні студентів у практичну площину, звертатись увага молоді на найгостріші соціальні проблеми, що сприятиме формуванню правового світогляду молоді, національно-патріотичного, художньо-естетичного виховання, пропаганді здорового способу життя, росту духовності і культури студентів.